

LUDWIK SAWICKI

SKŁAD WYROBÓW MAKROLITYCZNYCH
PRZEMYSŁU ŚWIDERSKIEGO
STANOWISKA WYDMOWEGO ŚWIDRY WIELKIE I

WSTĘP

Wyroby krzemienne, omawiane w tej publikacji, pochodzą ze składu („skrytki”) wyrobów makrolitycznych, odkrytego przeze mnie w kwietniu 1921 r. na stanowisku wydmowym Świdry Wielkie I — stanowisku macierzystym przemysłu świderskiego I. W latach 1919—1934 stanowisko to było przedmiotem moich systematycznych badań, które miały na celu wyjaśnienie zagadnień podstawowych dla tego wówczas nowego przemysłu, mianowicie: składu jego inwentarza narzędzi krzemiennych, jego warunków stratygraficznych i jego wieku geologicznego. Wyniki tych badań przedstawione zostały w dwóch publikacjach, z których pierwsza jest poświęcona zagadnieniu wieku przemysłu świderskiego¹, druga — jest monografią tego przemysłu, precyzującą podane w poprzedniej publikacji oznaczenie jego wieku². Publikacje te oraz uzupełniająca je opublikowana ostatnio praca o zagadnieniu wieku wydmy³, pozwalają ograniczyć charakterystykę stanowiska Świdry Wielkie I do podania najważniejszych danych, będących wynikiem dotychczasowych badań tego stanowiska.

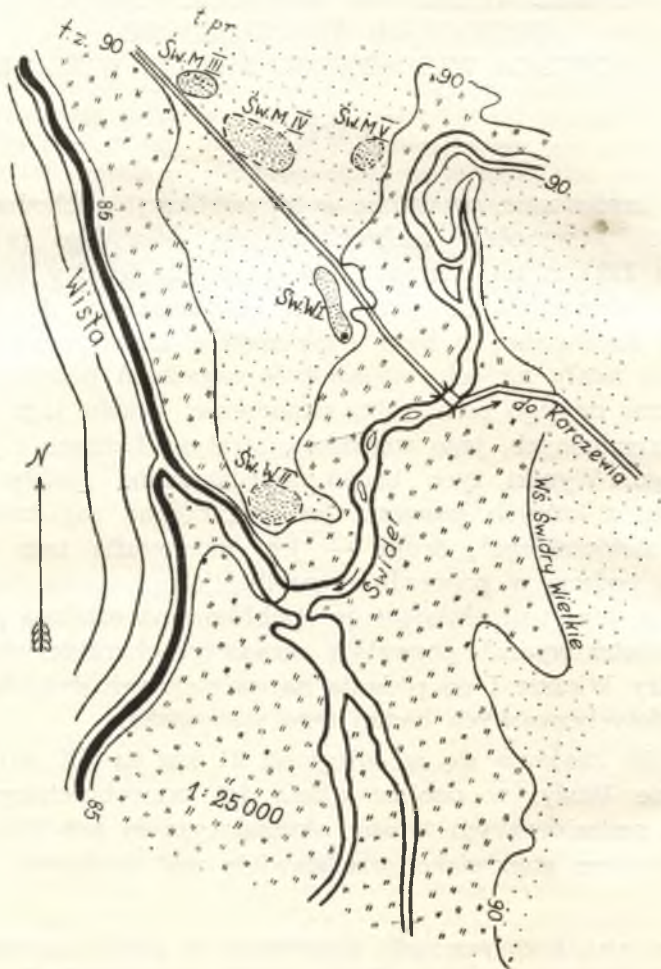
Stanowisko znajduje się w odległości 21 km na SE od Warszawy, w pradolinie Wisły, w pobliżu ujścia jej prawobrzeżnego dopływu Świdra, na nadzalewowym tarasie akumulacyjnym pra-Wisły (ryc. 1). Przed rozwianiem stanowisko przedstawiało wał wydmy — wydmy

¹ L. Sawicki, *Wiek przemysłu świderskiego w świetle geomorfologii podwarszawskiego odcinka pradoliny Wisły*, „Księga Pamiątkowa ku uczcz. Prof. Wł. Demetrykiewicza”, Poznań 1930.

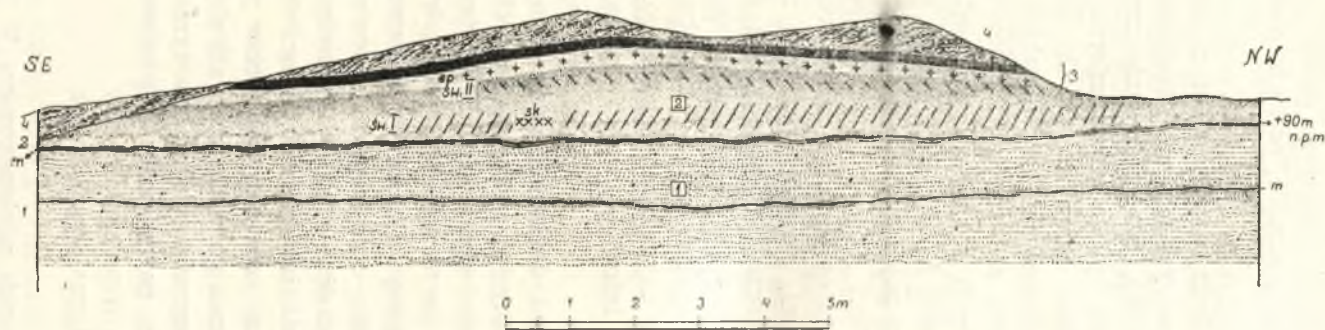
² L. Sawicki, *Przemysł świderski I stanowiska wydmy Świdry Wielkie I*, „Przegląd Archeologiczny”, t. V, Poznań 1935.

³ L. Sawicki, *Zagadnienie wieku wydmy*, „Wydmy śródlądowe Polski”, Warszawa 1958.

grzędową, o kierunku NWN — SES, odpowiadającym linii brzegowej pra-Wisły na tym odcinku w okresie tworzenia się tej wydmy. Pierwotna jej długość wynosiła ok. 500 m, szerokość podstawy ok. 100 m, wysokość ok. 4 m. W 1919 r. była ona już prawie całkowicie rozwiana przez wiatry zachodnie i północno-zachodnie. W części środkowej rozwiana była kotlinowato, łącznie z partią stropową podścielających ją piasków tarasu akumulacyjnego pra-Wisły, zawierających domieszkę różnej

Ryc. 1. Świdry Wielkie, pow. Warszawa. Sytuacja geomorfologiczna stanowiska wydmowego Świdry Wielkie I. Według L. Sawickiego. Stanowiska wydmowe: Sw. W. II — Świdry Wielkie II — „Górki”; Sw. M. III — Świdry Małe III; Sw. M. IV — Świdry Małe IV; Sw. M. V — Świdry Małe V; t. z. — taras zalewowy; t. pr. — taras akumulacyjny pra-Wisły.

Ryc. 2. Świdry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Świdry Wielkie I. Profil stratygraficzny poprzeczny południowej, końcowej partii wału wydmy ze składem wyrobów makrolitycznych.

- 1 — piaski tarasu akumulacyjnego pra-Wisły z warstwami mułku (m)
- 2 — stary piasek wydmy, dołem jasny żółtawy, plamisty, przechodni w żółty, wyżej żółtawordzawy, reprezentujący poziom iluwialny z poziomem zbielicowanym, eluwialnym w stropie (ep)
- 3 — warstwa gleby leśnej współczesnej z podglebiem bielcowym w spągu (ep)
- 4 — piasek współcześnie nawiany, pochodzący z rozwiewania wydmy.

Poziomy kulturowe: św. I — przemysł świderski I; sk. — skład wyrobów makrolitycznych; św. II — przemysł świderski II; ep — przemysły ażylsko-tardenuaskie.

grubości żwiru i drobnych gładzików, które zaścielały powierzchnię deflacyjną tej części stanowiska. Jedyne na krańcach północnym i południowym były zachowane niewielkie zboczowe partie wału wydmowego z późnooloceniową glebą leśną w stropie, pokrytą piaskami współcześnie nawianymi.

Stanowisko Świdry Wielkie I było stanowiskiem o bogatej, różnowiekowej zawartości kulturowej⁴, występującej przeważnie na złożu wtórnym, na powierzchni deflacyjnej. Rozmieszczenie zawartości kulturowej na powierzchni stanowiska było nierównomierne i o różnym składzie. Część północną stanowiska charakteryzowało skupienie materiałów krzemiennych epipaleolitycznych tardenuaskich z surowca narzutowego kredy bałtyckiej, całą zaś część południową — zwarte występowanie wyrobów krzemiennych z surowca górnostarskiego, reprezentujących przemysły świderskie I i II. Przeważały wyroby przemysłu świderskiego I, występujące pojedynczo i w skupieniach na powierzchni deflacyjnej oraz w postaci gniazd wypełniających drobne zagłębienia w dolnym poziomie starego piasku wydmowego, sięgające niekiedy do jego spągu. Miejscami, powyżej poziomu tych skupień i gniazd, znajdowały się pojedynczo i w skupieniach wyroby krzemienne przemysłu świderskiego II, wyżej — w stropowym, zbielicowanym poziomie starego piasku wydmowego — wyroby krzemienne przemysłu epipaleolitycznego typu azylsko-tardenuaskiego, a w spągu nadległej późnooloceniowej gleby leśnej — wyroby późnotardenuaskie i neolityczne (sporadycznie).

Ten układ stratygraficzny został dokładnie stwierdzony w wyniku szczegółowych badań stratygraficznych, przeprowadzonych na nierozwianej całkowicie południowej części stanowiska. Przedstawia go profil poprzeczny końcowej południowej partii wydmy (ryc. 2), który zarazem przedstawia warunki stratygraficzne składu omawianych w tej publikacji wyrobów makrolitycznych, odkrytego na terenie objętej tym profilem części stanowiska. Zawartość składu stanowiły różnego rodzaju wyroby, wśród których przeważały narzędzia, łącznie 41 okazów. Były one starannie ułożone w trzy warstwy, w rzucie poziomym — w kształcie trójkąta (ryc. 3). Warstwa górna znajdowała się o ok. 10 cm poniżej powierzchni deflacyjnej, przedstawiającej w tym miejscu dno deflacyjnego wcięcia w końcową partię wału wydmowego z glebą leśną w stropie, pokrytą piaskiem współcześnie nawianym. W stosunku do krawędzi tego wcięcia skład znajdował się w odległości 5 m na

⁴ Do 1935 r. zostało niemal całkowicie wyeksplorowane. W 1937 r. zostało zalesione, obecnie jest niedostępne — pokrywa je młody, gęsty las.

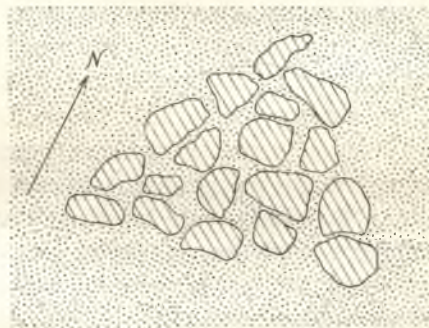
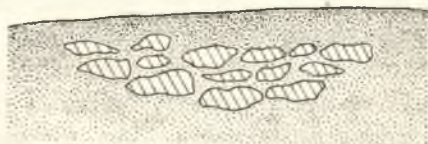
N od niej, na głębokości 1 m poniżej warstwy gleby leśnej. Odkryty został przy odsłanianiu spągu starego piasku wydmowego. Jego zawartość stanowiły wyłącznie wyroby krzemienne makrolityczne, których układ był pierwotny, niezmieniony. Ich złożo znajdowało się dokładnie w dolnym poziomie kulturowym stanowiska — w poziomie przemysłu świderskiego I. W pobliżu znajdowały się trzy gniazda wyrobów krzemiennych tego przemysłu, a ponadto pojedynczo występujące odłupki i wióry.

INWENTARZ

Publikowane materiały nie reprezentują całej zawartości składu, a tylko jego większą część — 24 okazy. Siedemnaście okazów zginęło w następstwie dokonanej przez hitlerowców, w czasie powstania warszawskiego, dewastacji zbiorów archeologicznych w Muzeum Narodowym w Warszawie. Toteż podana poniżej charakterystyka zawartości składu jest niepełna, gdyż jest oparta na części materiałów.

Skład zawierał wyłącznie wyroby makrolityczne, przedstawiające specjalny zespół przemysłowy o jednolitym charakterze morfologicznym. Zgodność tę podnosi jeszcze fakt, że, z wyjątkiem jednego okazu, są wykonane z jednej odmiany świętokrzyskiego surowca jurajskiego — górnoastarckiego, barwy sepiowej i ciemnej szarawo-sepiowej. Ta odmiana surowca i o jasnym woskowym zabarwieniu jest charakterystyczna dla występującego na tym stanowisku przemysłu świderskiego II oraz, częściowo, również dla przemysłów epipaleolitycznych. Z tą odmianą surowca kontrastuje odmiana tegoż górnoastarckiego surowca wyrobów przemysłu świderskiego I, które są barwy brunatnej (czekoladowej) i brunatno-czerwonej (brunatno-wiśniowej).

Wśród omawianych wyrobów makrolitycznych wyróżnia się surowcem i stanem zachowania powierzchni jeden okaz, podany na tabl. VII, 2—2a. Jest on wykonany z krzemienia raurackiego, którego złoża macieryste, podobnie jak krzemieni górnoastarckich, występują w wapieniach

Ryc. 3. Świdry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład wyrobów makrolitycznych. Rysunek dolny — w rzucie poziomym, po odsłonięciu; rysunek górny — w profilu. Skala 1 : 10.

północno-wschodniego zbocza Gór Świętokrzyskich — w pasie terenu na N linii Ostrowiec — Ćmielów i w obrzeżeniu antykliny Bałtowskiej⁵⁻⁷. Okaz ten zasługuje na uwagę również ze względu na charakter kory jego prawego boku. Kora lewego boku nie różni się od kory konkrecji krzemieni górnoastarczych: cienka, o powierzchni drobno-chropowatej, pokryta częściowo skorupą limonitową. Kora prawego boku przedstawia pokrywę grubości do 1 mm, o powierzchni zadzierzystej, bardzo nierównej, zawierającej występujące w niej zwarcie typowe ziarna piasku kwarcowego różnej grubości. Kora ta wskazuje na kontakt ze skałą piaszczystą, którą na tym terenie mogłyby być piaski lub piaskowce keloweju. Jest to zagadnienie geologiczne. W jego wyjaśnieniu jest zainteresowana również prehistoria. Oznaczenie miejsca wychodni rauraku z tego rodzaju kontaktem byłoby zarazem dokładną lokalizacją terenu, na którym mieli swój obóz wytwórcy wyrobów makrolitycznych przed wędrówką w dół Wisły, ówczesną jej doliną, która doprowadziła ich do wydmy w Świdrach Wielkich, znajdującej się w tym czasie w stadium początkowym tworzenia się. Okaz omawiany wyróżnia się ponadto stanem zachowania. Obie jego powierzchnie — górna i dolna, oraz krawędź zaszczerbiona są jednakowo intensywnie eolicznie wyświecone. W zestawieniu z pozostałymi wyrobami, których powierzchnie są przeważnie bardzo słabo wyświecone, a paru okazów nawet zupełnie matowe, świeże — wyświecenie tego okazu nadaje mu wygląd „starego” narzędzia, wykonanego znacznie wcześniej, które zostało dołączone do zespołu narzędzi „nowych”. Poza różnicą surowca i różnym stanem zachowania powierzchni, okaz ten ani swoimi wymiarami, ani pod względem technicznego wykonania i morfologią swoją nie różni się od pozostałych wyrobów.

Publikowaną część inwentarza składu stanowią wyroby, których długość — przy szerokości od 5—6 cm (5 okazów) do 11 cm (20 okazów) — waha się w granicach od 6,5 do 9 cm — 4 okazy, i od 9 do 14 cm — 21 okazów. Większość — 17 okazów, to duże i przeważnie grube (do 4 i 6—7 cm) odłupki typu degrossissazowego. Z wyjątkiem bryłowatego rdzenia odłupkowego (tabl. I, 1) — pozostałe 24 okazy to różne narzędzia, przeważnie o typowej wtórnej obróbce. Nie reprezentują one specjalnego przemysłu makrolitycznego, niezwiązanego

⁵ J. Samsonowicz, *O złożach krzemieni w utworach jurajskich północno-wschodniego zbocza gór Świętokrzyskich*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. VIII, Warszawa 1923.

⁶ J. Samsonowicz, *Objaśnienie arkusza Opatów*, Warszawa 1934.

⁷ W. Pożaryski, *Jura i kreda między Radomiem, Zawichostem i Kraśnikiem*, Warszawa 1948.

z przemysłem opartym na półsurowcu wiórowym, lecz zespół wyrobów, w którym dominują narzędzia o przeznaczeniu specjalnym i dlatego różniące się wymiarami i swoją typologią. O związku tego zespołu z przemysłem wiórowym, według wszelkiego prawdopodobieństwa — z przemysłem świderskim, świadczy okaz podany na tabl. V, 2—2b. Jest to duży klockowaty okruch przemysłowy płaskiej konkrecji krzemienia górnostareckiego, barwy ciemnej sepiowej, wyglądem swoim przypominający *ébauche* rdzenia wiórowego. Rdzeniem nie jest, lecz jest narzędziem rdzeniowatym podwójnym. Górny jego koniec, ścięty serią wiórów niemal prostopadle do podstawy, przedstawia łukowato wygiętą odłupnię jednopodstawowego rdzenia typu epipaleolitycznego, pokrytą równoległymi negatywami wiórów. Nie jest to jednak odłupnia rdzenia, lecz skrobaczka wysokiego — struga. Świadczy o tym charakter zaszczerbienia wtórnego krawędzi dolnej, jej cofnięcie na skutek napraw, charakterystyczne dla ostrzy skrobaczy, i jej stępienie użytkowe. Podstawę łukowatego ostrza tego skrobacza-struga stanowi, jak u skrobaczy łódkowatych, negatyw sęczkowej partii, jak w tym wypadku — odłupka wiórowego, który ściał podłużnie całą dolną część okazu.

Dolny koniec tego okazu przystosowany został do użytku jako narzędzie tnące. Wykorzystano ostrość kąta styku powierzchni poprzecznej, która jest powierzchnią pęknięcia strukturalnego konkrecji, z powierzchnią lewego boku (tabl. V. 2). Krawędź styku obu tych powierzchni przedstawia krawędź ostrza. Tworzy je negatyw szerokiej podstawy odbitego w tym miejscu długiego wiórowego odłupka, który ściał grzbietową partię lewego boku tego okazu. Ostrze to ku górze przechodzi w grube, łukowato wygięte ostrze, uzyskane przez obustronne, ukośne ścięcie przyległej części górnego boku okazu dużymi i drobnymi odłupkami. O użytkowaniu tego ostrza świadczą drobne wyszczerbienia jego krawędzi, częściowo obustronne oraz zbiecie i duże stępienie jego węgła dolnego. Ponieważ stępieniem tym jest objęta również przyległa partia wierzchołka negatywu odłupka wiórowego, który stanowi podstawę struga, wskazuje to na wcześniejsze wykonanie struga od tego ostrza. Wskazuje na to również odbicie z grzbietowej partii lewego boku serii odłupków, z których końcowy ściał górną część lewego boku odłupni struga (tabl. V, 2b). Odbicie tej serii odłupków oraz zbiecie — stępienie krawędzi górnej pokrytego korą boku prawego — to były zabiegi techniczne, które dały dobry, mocny uchwyt, ułatwiający operowanie tym narzędziem.

Nie tylko ten okaz, w szczególności jego część górna z ostrzem struga, daje nawiązanie omawianego zespołu wyrobów makrolitycznych do przemysłu wiórowego, prawdopodobnie — do przemysłu świder-

skiego. Na związek z tym przemysłem wskazuje również fakt sporadycznego występowania na stanowisku Świdry-Wielkie I, w skupieniach i gniazdach przemysłu świderskiego I, grubych narzędzi, które charakterem obróbki, a niektóre z nich i swoją typologią dobrze pasują do omawianego zespołu wyrobów makrolitycznych. Różnią się od nich nieco mniejszymi wymiarami oraz tym, że są to przeważnie narzędzia wykonane z zużytych rdzeni i narzędzia wtórnie użytkowane jako rdzenie. Podaję je w monografii przemysłu świderskiego na tablicach: V, 1—1a, VI, 1—1b — 4—4a, XVII, 3—3a i XIX, 1—1c⁸. Narzędzia te i omawiane wyroby makrolityczne nie mają miejsca w ogólnie przyjętej i stosowanej systematyce typologicznej narzędzi krzemienych stanowisk paleolitu górnego. Z faktu tego nie wynika, ażeby w inventarzach tych stanowisk wyroby makrolityczne nie występowały. Oczywiście występują, tylko znamy je niedostatecznie, ponieważ publikowane są przeważnie narzędzia typowe, oparte niemal wyłącznie na półsurowcu wiórowym. Stąd oznaczenie i klasyfikacja wyrobów tego typu jak omawiane nie może nie nastroczać trudności. W swojej klasyfikacji tych wyrobów, a są to — prócz jednego rdzenia odłupkowego — różne narzędzia, oparłem się na kryterium typu ostrza pracującego, jako na kryterium podstawowym. Oto charakterystyka wyróżnionych na tej podstawie narzędzi, którą poprzedza opis wspomnianego rdzenia.

Jest to rdzeń odłupkowy atypowy (tabl. I, fig. 1). Przedstawia gruby, płytkowaty okruch rozbitej dużej konkrecji krzemiennej; płaszczyzna uderzeń uzyskana nie intencjonalnie — wykorzystano górną, końcową partię zundulowanej powierzchni negatywu rozbitcia konkrecji. Krawędź podstawy odłupni nosi wyraźne ślady użytkowania podobnego do strugów: jest pokryta wielokrotnymi drobnymi wyszczerbieniami, zbita i miejscami wyraźnie cofnięta.

Narzędzia przedstawiają zespół, w którym — zgodnie z kryterium przyjętym dla ich podziału — wyróżniam dwie grupy: o ostrzach przystosowanych do cięcia, ciosania, żłobienia i rycia — pierwsza grupa, oraz o ostrzach przystosowanych do skrobania i strużenia — druga grupa. A więc każda z tych grup obejmuje narzędzia różne. W grupie pierwszej są to:

2 odłupki o krawędziach nieregularnie, drobno zaszczerbionych (tabl. I, fig. 2 i 4—4a). Krawędź lewa pierwszego odłupka (fig. 2) zaszczerbiona na stronie dolnej, prawa — w połowie na stronie górnej, w połowie na stronie dolnej; zaszczerbienie krawędzi drugiego odłupka (fig. 4—4a) jest obustronne i ma charakter zaszczerbienia noża-piłki.

⁸ L. Sawicki, *Przemysł świderski I* ...

4 ciosaki⁹, w tym dwa o ostrzach intencjonalnie łukowato (oblęcni-kowo) wciętych (tabl. II, 4—4a i VIII, 3—3a), pochodne ostrzy nazwa-nych przez S. Krukowskiego dwurogaczami¹⁰. Pierwszy z tych okazów (fig. 4—4a) jest wykonany na typowym, dużym degrossissazowym od-łupku, odbitym od konkrecji pokrytej korą, którego szerokość jest niemal dwukrotnie większa od długości. Bok prawy (na rysunku koniec górny), wklęsło wcięty, przedstawia ostrze ciosaka. Uzyskano je przez odbicie, od strony górnej, dużego odłupka, który ściał poprzecznie końcową partię prawego boku, dając ukośną, wklęsłą płaszczyznę dolną ostrza, następnie — przez zaszczerbienie, na stronie górnej, krawędzi tego ściecia serią odłupkowych szczerb. Dało to w wyniku jednostronnie zaszczerbione dłutowate ostrze. Krawędź ostrza zbita, pokryta tylko na stronie górnej drobnymi wyszczerbieniami, związanymi z jego użyt-kowaniem.

Drugi ciosak (tabl. VIII, 3—3a) różni się od poprzedniego wykona-niem ostrza, półsurowcem, którym jest typowy odłupek z grubą piętka, przedstawiającą część płaszczyzny uderzeń, oraz zaszczerbieniem części-owym obu krawędzi bocznych. Ostrze tego samego typu jak pierwszego ciosaka. Zaszczerbienie intencjonalne tylko na stronie górnej ostrza, która przedstawia strome ściecie szczerbami odłupkowymi. Dolna strona ostrza niemal płaska — bardzo słabo ukośnie ściana szczerbami łuszc-kowymi. Zaszczerbianie to jest związane z pracą ostrza; krawędź zbita, pokryta drobnymi wyszczerbieniami, przeważnie na stronie dolnej.

Trzeci ciosak (tabl. III, fig. 3) wykonany z grubego, płaskiego, sze-rokiego odłupka (na rysunku podany szerokością w pozycji pionowej). Ostrze ciosaka surowe, motykowate, cienkie, łukowato wygięte, krawędź wyszczerbiona na skutek użytkowania, na węgle prawym, na stronie dolnej, drobno zaszczerbiona. Prawy, gruby bok ciosaka niemal pionowo ścięty serią dużych odłupków; krawędź ściecia zbita, pokryta negaty-wami drobnych odłupków łuszczkowych. Ściecie prawego boku ma cha-rakter przystosowania ciosaka do wygodnego, mocnego ujęcia, które zapewniało sprawne operowanie nim. Bok lewy gruby, pokryty korą konkrecji.

Ciosak czwarty (tabl. VI, fig. 2—2a) różni się od poprzedniego nie tylko wyjątkowo dużymi wymiarami oraz obróbką tylca, ale przede wszystkim swym wyglądem — sercowatego ostrza ręcznego. Jest to duże, ciężkie narzędzie, doskonale przystosowane do użytku ręcznego, dzięki obróbce jego grubej tylcowej partii. Wykonany z dużego, gru-

⁹ Termin zapożyczony od S. Krukowskiego. S. Krukowski, *Paleolit. Prehistoria Ziemi Polskiej*, „Encyklop. Polska”, t. IV, P.A.U., Kraków 1939—1948.

¹⁰ S. Krukowski, *Paleolit*.

bego, szerokiego odłupka (na rysunku podany szerokością w pozycji pionowej) o podstawie grubości 6 cm. Ostrze ciosaka obejmuje końcówką, spiczastą część lewego boku tego makroodłupka. Obie krawędzie ostrza zaszczerbione zwrotnie: krawędź prawa — na stronie górnej, lewa — na stronie dolnej. Krawędź lewa — w przeciwieństwie do prawej, która jest ostra i tylko w partii wierzchołkowej pokryta drobnym wtórnym retuszem — nosi wyraźne ślady użytkowania: jest drobno wyszczerbiona, u wierzchołka obustronnie, zbita i stępiona (starta), a łącznie z nią jest stępiona również przyległa partia surowej krawędzi tegoż lewego boku ciosaka. Bok prawy, poniżej ostrza, pokrywają negatywy przeważnie dużych odłupków, które ścięły niemal do spodu grubą (do 1 cm) korę konkrecji. Krawędź tej części tego boku, z wyjątkiem drobnej partii w pobliżu ostrza, jest pokryta nie usuniętą całkowicie korą i nie ujawnia śladów użytkowania. Tylec ciosaka przedstawia grubą, dolną część makroodłupka, przystosowaną do dobrego ujęcia. Przystosowanie to polegało na ścięciu podstawy (z sęczeniem) przez odbicie oraz na ścięciu przez odbicie obu boków makroodłupka. Odbicie boku lewego ścięło część krawędzi lewego ostrza ciosaka, które — jak na to wskazują partie negatywów szczerb, zachowane na dolnej stronie krawędzi tego ścięcia — to ostrze pierwotnie było dłuższe.

2 grube rylce boczne odłupkowe (tabl. III, fig. 4—4c i 5—5b). Półsurowcem pierwszego okazu (fig. 4) jest część dużego, grubego odłupka rdzeniowatego, drugiego okazu (fig. 5) — gruby odłupek podgięty, również o wygładzie rdzeniowatym. Boczne płaszczyzny obu rylców przedstawiają typowe negatywy odpadków rylcowych. Górne płaszczyzny rylcowe, zorientowane niemal prostopadle do bocznych, uzyskano — w przykładzie pierwszego okazu (fig. 4c) — przez odbicie jednego dużego odpadka, w przykładzie drugiego okazu (fig. 5b) — przez odbicie od krawędzi ostrza rylcowego kilku powierzchniowych odłupków. Krawędzie ostrzy rylcowych obu okazów mają wyraźne ślady użytkowania, jak świadczą o tym wyszczerbienia oraz stępienia na skutek starcia. Zaszczerbienia, wyszczerbienia i stępienia drobnych partii niektórych krawędzi bocznych wskazują na to, że okazy te były użytkowane doraźnie do różnych czynności. Odbicie dwóch dużych odłupków na stronie dolnej pierwszego okazu (ryc. 4a), od jego krawędzi bocznej, miało niewątpliwie na celu ułatwienie operowania tym narzędziem.

Do grupy narzędzi o ostrzach przystosowanych do cięcia należą niewątpliwie okazy podane na tablicach: I, fig. 3—3a, II, fig. 1—3—3a, III, fig. 1, i IV, fig. 1—1a. Są to narzędzia różnego typu, o ostrzach różnych, choć — za wyjątkiem ostatniego z wymienionych okazów

(tabl. IV, fig. 1—1a) — łączy je ta sama zasada obróbki ostrza pracującego. Polegała ona na ukośnym ścięciu górnej strony obranej na ostrze części danego okazu. Faktem obcym technice obróbki narzędzi paleolitycznych i epipaleolitycznych jest pozostawienie na stronie dolnej ostrza niektórych okazów powierzchni z korą. Przykładem tego jest okaz podany na tabl. II, fig. 2. Jest to trójścienny okruch przemysłowy o wyglądzie kołka. Grubszy jego koniec jest tyłcem przystosowanym do dobrego ujęcia, koniec zaś przeciwległy, mniejszych wymiarów, przedstawia, dzięki wtórnej obróbce, łukowate ostrze typu skrobacza łódkowatego. Ostrze to wykonano przez ukośne, podłużne ścięcie, trzema kolejno odbitymi wiórami, końcowej partii ostrego grzbietu tego pseudo-kołka oraz odbicie dwóch odłupków od podstawy jego prawego boku, a następnie zaszczerbienie łukowatej krawędzi ostrza łuskami wiórowymi o układzie wachlarzowym. Powierzchnia podstawy całego okazu, a więc również ostrza, jest pokryta korą właściwą konkrecji. Kora na krawędzi ostrza zbita, krawędź ostrza stępiona, z wyszczerbieniami na bokach na stronie dolnej. Krawędź środkowej partii ostrego grzbietu okazu, po stronie prawej, pokryta łuskowym powierzchniowym retuszem, miejscami zbita, z obustronnymi wyszczerbieniami.

Narzędziem tego samego typu, jak wyżej omówione, jest okaz podany na tabl. II, fig. 1—1a. Jest to długi, degrossissazowy makroodłupek, również trójścienny. Bok prawy gruby, pokryty korą (przechodzi w łukowato wygiętą, grubą podstawę tego odłupka), bok lewy to ostra krawędź odłupka; górną jego stronę pokrywają również negatywy dużych odłupków, odbitych od krawędzi prawego boku. Górny koniec tego makroodłupka, podobnie ukośnie, podłużnie ścięty, przedstawia *ebauche* ostrza tego samego typu jak okazu poprzedniego. Ścięcie wykonano przez odbicie odłupka (o podstawie szerokości ostrza), a następnie wióra, który ściał ukośnie, łącznie z częścią negatywu tego odłupka, brzezną partię prawego boku ostrza. Powierzchnia dolna ostrza to, jak u pierwszego okazu, pokryta korą powierzchnia prawego boku makroodłupka. Krawędź ostrza niemal prosta — asymetrycznie, łagodnie dwuspadkowa, z występem w postaci zębu w punkcie styku podstaw negatywów odłupka i wióra, przedstawiających powierzchnię ścięcia. W miejscu tym krawędź ostrza jest wyszczerbiona a szpic zębu zbity i stępiony. Zbite i stępione są również oba boczne końcowe punkty krawędzi ostrza. Są to jedyne ślady użytkowania tego ostrza. Poza tym, odłupek ten — jego cała ostra krawędź lewego boku była użytkowana jako narzędzie tnące — nóż — piłka. Świadczy o tym niemal zwarte wyszczerbienie krawędzi, częściowo obustronne, oraz jej stępienie — starcie.

Okaz podany na tabl. I, fig. 3—3a, włączony został do tej grupy narzędzi ze względu na ścięcie jego lewego boku, które jest tego samego typu, jak ścięcia obu powyżej omówionych ostrzy (3a).

Okaz ten przedstawia gruby okruch (40—45 mm) przemysłowy konkrekcji. Jego bok prawy, przez odbicie dwóch dużych odłupków, pionowo ścięty, o krawędzi dolnej asymetrycznie obłęcznikowo wciętej i cofniętej. Wcięcie to uzyskano w wyniku odbicia początkowo dużych, następnie coraz mniejszych odłupków i łuszczyk; krawędź w partii najgłębszego wcięcia zbita i cofnięta, poza tym ostra, pokrywają ją drobne łuskowe wyszczerbienia.

Bok lewy, sądząc z zachowanej części negatywu dużego odłupka, był stromo ukośnie ścięty. Krawędź dolna tego boku została ścięta przez odbicie długiego odłupka wiórowego, w który wcięte są negatywy następnie odbitych mniejszych wiórów, a w te ostatnie nieliczne duże łuski i drobne szczyrby retuszu krawędziowego oraz krótki, szeroki negatyw odłupka (3a). Negatywy te dowodzą wtórnej, celowej obróbki, dzięki której górna część boku, objęta tym ścięciem, jest wielościenna i łukowata. Charakter obróbki tego boku nie pozwala przyjąć, że miała ona na celu przystosowanie tego okazu do dobrego ujęcia podczas pracy ostrzem wcięcia obłęcznikowego. Jednocześnie jednak przyjęcie, że górna krawędź ścięcia lewego boku była krawędzią ostrza nie może nie nasuwać wątpliwości, ponieważ podstawą tego ścięcia, a więc zarazem podstawą ostrza pracującego, jest powierzchnia pokryta korą. Od tych wątpliwości nie były wolne również ostrza dwóch powyżej omówionych okazów (tabl. II fig. 1 i 2) i nie będą od nich wolne ścięcia, zasadniczo tego samego typu, wykonane na dwóch innych narzędziach (tabl. II, fig. 3—3a i VII, fig. 2). W każdym razie, fakt zastosowania tego rodzaju ścięć przy obróbce stosunkowo tak licznych i różnych narzędzi uznaje się za charakterystyczną cechę przemysłową tego zespołu wyrobów makrolitycznych. Zagadnieniem otwartym jest zagadnienie funkcji tych ostrzy i sposobu posilkowania się nimi. Jest to zresztą zagadnienie otwarte w stosunku do większości znanych i sklasyfikowanych narzędzi paleolitycznych. Jeżeli w tym wypadku wysuwa się ono na plan pierwszy, to sprawia to fakt, że podstawy tych ostrzy, którymi są surowe, pokryte korą powierzchnie, ujawniają na krawędzi uszkodzenia niewątpliwie związane z ich pracą.

Narzędziami tnącymi rdzeniowatymi, pochodnymi ciosaków, są okazy podane na tablicach II, fig. 3—3a i III, fig. 1, oraz dolna część okazu już omówionego — tabl. V, fig. 2—2b. Pierwszy z tych okazów (tabl. II, fig. 3—3a) to gruby, rdzeniowaty okruch przemysłowy konkrekcji, którego część górna została podłużnie ukośnie ścięta przez odbicie du-

zego odłupka, a następnie drobnego odłupka na lewym boku i dwóch wiórowych łusek na boku prawym. Krawędź dolna tego ścięcia jest krawędzią ostrza pracującego. Pokrywają ją zwarcie, tylko na stronie górnej, drobne wyszczerbienia; partie końcowe lewa i prawa zbite. Krawędź ostrza nierówna, w partii środkowej łukowato wgięta, nieco cofnięta. Lewy bok ma charakter ostrza zgrzebia: zaszczerbiony łuskami odłupkowymi, krawędź drobno wyszczerbiona, zbita i stępiona. Obróbka ostrza jednostronna, zaszczerbienie odłupkowe części krawędzi na stronie dolnej, pokrytej korą, nie jest związane z tym ostrzem. Dolny koniec okazu, znacznie węższy od górnego, ukośnie ścięty przez odbicie od podstawy pokrytej korą jednego odłupka. To charakterystyczne dla tego zespołu ścięcie jest tego samego typu jak u okazów powyżej omówionych (tabl. I, fig. 3—3a, II, fig. 1). Jego lewa krawędź nosi wyraźne ślady użytkowania — jest stępiona i wyszczerbiona obustronnie. Jest możliwe, że ścięcie to oraz obłęcznikowe wcięcie pośrodku krawędzi dolnej prawego boku okazu wykonane zostały w celu przystosowania go do dobrego ujęcia.

Ostatnim z omawianej grupy narzędzi tnących jest okaz podany na tabl. IV, którego ostrze różni się od poprzednich obróbką obustronną. Jest to okruch rozbitej konkrecji, duży, bryłowaty, o powierzchni dolnej płaskiej, z lekka łukowato wygiętej; tylec gruby, pionowo ścięty przez odbicie odłupka, które przystosowało go do dobrego ujęcia. Koniec górny okrucha znacznie cieńszy (przed obróbką grubości do 20 mm), podgięty, przedstawia ostrze ostrołukowe. Obróbka ostrza polegała początkowo na ścięciu, na stronie górnej, obu boków tej części okrucha dużymi odłupkami, następnie — ścięciu ukośnym lewego boku przez odbicie od strony dolnej dwóch odłupków wiórowych. Ścięcie to dało żądany, spiczasty kształt ostrza, którego krawędź została zaszczerbiona na stronie górnej drobnymi odłupkami i łuskami odłupkowymi, częściowo obustronnie. Krawędź ostrza zbita, w partii środkowej silnie stępiona.

Ostatnią grupę narzędzi — dziewięć okazów, reprezentują wyroby różnego typu, o ostrzach przystosowanych do pracy skrobaczy-zgrzebeł. Narzędziem o ostrzu pochodnym skrobacza wiórowego jest okaz podany na tabl. V, fig. 3—3b. Okaz ten przedstawia część rozbitego podłużnie jednopodstawowego rdzenia odłupkowego — z dużą częścią jego płaszczyzny uderzeń i dwuściennej odłupni. Strona dolna to łukowato wgięta powierzchnia szerokiego odłupka wiórowego (fig. 3a) o podstawie częściowo ściętej przez obróbkę, na stronie górnej, ostrza skrobacza. Ostrze to zostało wykonane przez odbicie dwóch dużych odłupków, a następnie dwóch mniejszych oraz staranne zaszczerbienie

krawędzi. Krawędź ostrza skrobacza wyraźnie stępiona — starta, na skutek użytkowania. Krawędź dolna odłupni zbita, miejscami cofnięta, zwarcie pokryta łuskowymi wyszczerbieniami, wyżej negatywami większych i drobnych odłupków łuszczkowych. Węgiel styku krawędzi lewego boku odłupni z powierzchnią dolną okazji ścięty, krawędź ścięcia tak samo wyszczerbiona i zbita. Fakt ten wskazuje na użytkowanie krawędzi odłupni — być może jako struga — po rozbiciu rdzenia, której częścią jest ten okaz.

Narzędziem bez analogii, wyróżniającym się w omawianej grupie wyrobów pod względem typologicznym oraz obróbką ostrza górnego, jest okaz podany na tabl. VI, fig. 1—1b. Jest to typowy degrossissazowy makroodłupek o wydłużonym lewym skrzydle (na rysunku okaz ten jest podany szerokością w pozycji pionowej), z wydatnym guzem powierzchniowym konkrecji, który posłużył za tylec. Prawie całą górną powierzchnię pokrywa kora. Brak jej na lewym boku, który jest ścięty intencjonalnie, oraz na części końcowej górnej boku prawego, z której kora została ścięta przez odbicie od konkrecji pierwszych odłupków. Negatyw odłupka ostatniego posłużył za podstawę górnego ostrza. Ta część makroodłupka przedstawia bardzo krótkie i cienkie (12 mm grubości) jego prawe skrzydło. Zostało ono poprzecznie ukośnie ścięte przez odbicie, po stronie dolnej odłupka, wąskiego (13—18 mm) a szerokością odpowiadającego długości ostrza (65 mm). Odbicie tego odłupka uznać należy za prawdziwe dzieło sztuki technicznej krzemieniarskiej twórcy tego narzędzia. Odłupek ten ściał ukośnie dolną stronę tej części makroodłupka, dając ostrze podgięte ku górze, o krawędzi — zgodnie z ukształtowaniem powierzchni górnej — łukowato wygiętej. Ostrze zaszczerbione ząbkowato, między zębami drobno wyszczerbione, krawędź z wyraźnymi śladami starcia, cofnięta. Górna połowa lewego boku, do styku z ostrzem poprzecznym, przedstawia ostrze typu zgrzebla o obróbce odłupkowej. Krawędź ostrza pokryta zwarcie wyszczerbieniami, w różnym stopniu stępiona, starta, miejscami zbita, silnie starta i cofnięta. Partia tylcowa pionowo ścięta przez odbicie dużego odłupka, którego negatyw przystosował tylec do dobrego ujęcia.

Narzędziem wielorakiego użytku — z ostrzami typu skrobacza, pazura, obłęcznika i ciosaka (bok lewy), jest okaz podany na tabl. V, fig. 1—1a. Do wyrobu tego narzędzia użyty został duży, wielościenny, płaski okruch naturalny konkrecji o powierzchniach spękań strukturalnych.

Ostrze obłęcznikowe — tabl. III, fig. 2—2a, wykonane na krawędzi lewego boku okrucha dużego, grubego odłupka, z grzbietem typu zatępca bocznego. Krawędź grzbietowa, poniżej partii silnie zbitej,

stępiąca jak krawędź naciskacza, partia końcowa zaszczerbiona i stępiona — starta. Partia węglowa dolna boku prawego i podstawy, z drobnym dłutowatym występnym, pokryta, częściowo obustronnie, wyszczerbieniami typu ostrza tnącego. Stan zachowania tych krawędzi wskazuje na doraźne użytkowanie tego okazu do różnych czynności.

Z kolei następnym narzędziem w tej grupie jest zgrzebło o ostrzu ostrołukowym (tabl. VII, fig. 2—2a). Wykonane z grubego odłupka, którego bok lewy — podstawa zgrzebła, jest ścięty techniką rylcową, jak ścięcia na okazach już omówionych (tabl. I, fig. 3—3a, II, fig. 1—3) i na boku lewym zgrzebła węglowego — tabl. VII, fig. 3. Podstawę ścięcia stanowi gruby, pokryty korą, prawy bok zgrzebła. Górna, węglowa partia krawędzi ścięcia ma charakter drobnego ostrza tnącego — kora ścięta na skutek zaszczerbienia, krawędź, po stronie górnej, zbita, pokryta drobnymi wyszczerbieniami. Okaz ten wyróżnia się surowcem krzemienym, który jest rauracki, oraz silniejszym wyświeceniem eolicznym. Te jego cechy omówiłem obszerniej we wstępnej charakterystyce publikowanego zespołu wyrobów.

Pozostałe cztery okazy to: zgrzebło typu dysku, z wcięciem obłęcznikowym (tabl. VII, fig. 1), zgrzebło o ostrzu zundulowanym (tabl. VIII, fig. 1) i dwa zgrzebła o ostrzach węglowych (tabl. VII, fig. 3—3a i VIII, fig. 2). Pierwsze z nich przedstawia dolną część grubego makroodłupka, którego boki ścięto dużymi odłupkami, nadając mu kształt pochodny dysku; krawędź ostrza wtórnie drobno zaszczerbiona.

Zgrzebło o ostrzu zundulowanym to przede wszystkim piękny przykład typowego półsurowca odłupkowego; partia górna poprzecznie fałisto ścięta starannym, pionowym, drobnoodłupkowym zaszczerbieniem, krawędź ostrza drobno wyszczerbiona.

Ostatnie dwa okazy reprezentują dokładnie ten sam typ zgrzebła węglowego i ponadto łączy je bliskie wzajemne podobieństwo wykonania i nawet półsurowca. Tę wzajemną morfologiczną bliskość tych okazów sugerującą, że były one produktem jednej ręki, podnosi fakt obecności na korze obu nacięć, rysów i punktów wgłębionych, jakby nakłuć. Na korze pierwszego zgrzebła (tabl. VII, fig. 3 i 3b) są one nieliczne, natomiast na korze drugiego zgrzebła (tabl. VIII, fig. 2) bogactwo linii o różnym przebiegu i punktów typu nakłuć jest duże. Całość przedstawia obraz wielce skomplikowany — rysunek wykonany niewątpliwie intencjonalnie, którego przynajmniej niektóre elementy mają, prawdopodobnie, znaczenie symboliczne. Brak analogii utrudnia dokładniejszą interpretację tego rysunku.

Prócz wielu wspólnych cech, zgrzebła te — jak to ilustrują ich rysunki — różnią się wymiarami, następnie tym, że ostrze pierwszego

jest prawowęgłowe, drugiego lewowęgłowe, że krawędź lewego boku pierwszego zgrzebła jest do połowy rylcowo ścięta (w górnej partii ścięcia dwuścienne), niżej zaszczerbiona oraz, że zaszczerbienie krawędzi prawego boku tego zgrzebła nadaje jej charakter noża — piłki. Prócz różnic wymienionych, drugie zgrzebło różni się od pierwszego głębokim obłęcznikowym wcięciem boku lewego. Krawędź tego wcięcia, w najgłębszej partii, silnie zbity i cofnięta. Wcięcie to, według wszelkiego prawdopodobieństwa, miało na celu przystosowanie dolnej części zgrzebła do dobrego ujęcia. Celowi temu, niewątpliwie, służyło również zaszczerbienie odhupkowe krawędzi prawego boku, które ścięło częściowo pokrywającą go korę. Zaszczerbienie ostrzy obu zgrzebeł bardzo staranne. Ostrze zgrzebła pierwszego, na skutek odnawiań, o krawędzi zwarcie pokrytej wyszczerbieniami, w połowie pionowo ściętej i cofniętej.

UWAGI KOŃCOWE

Odkrycie na stanowisku wydumowym Świdry Wielkie I składu wyrobów makrolitycznych nie jest u nas jedynym znaleziskiem tego rodzaju. Dotychczas jednak zostały odkryte tylko dwa inne składy, oba na terenie Świętokrzyskim i nawet na tym samym terenie wydumowym.

W pradolinie Kamiennej, na stanowisku wydumowym Grzybowa Góra (pow. Skarżysko-Kamienna), odkryłem w 1924 r. skład zawierający ponad czterdzieści bardzo starannie obrobionych, dużych półwytworów rdzeni wiórowych z surowca górnoastareckiego barwy czekoladowej. Niestety, materiałów tych nie mogę tu wykorzystać w celach porównawczych, ponieważ ich nie ma — zostały zniszczone wraz z bogatymi zbiorami Pracowni Paleolitu podczas bombardowania Warszawy we wrześniu 1939 r.

S. Krukowski, w rozprawie poświęconej paleolitowi Polski, publikuje 16 różnych wyrobów makrolitycznych, pochodzących ze składu odkrytego na jednym ze stanowisk wydumowych również Grzybowej Góry¹¹. W opisie jego zawartości podaje, że skład ten „był nieznacznie odsłonięty przez deflację”, że był „wkopany w żwirowo-piaskowe podłoże podglebia eolicznego, przykrytego młodszymi eoliami piaskowymi, zachowanymi w sąsiednich świadkach” oraz, że zawierał „dwadzieścia parę krzemieni ułożonych sągowato, jak szczapy opałowego drzewa”.

Według S. Krukowskiego, zawartość tego składu stanowiły przeważnie półwytwory rdzeni („obłupnie”) w różnym stadium obróbki oraz wyroby o charakterze zgrzebeł („obłupnie zgrzeblowate”). Poza tym jako pojedyncze okazy, autor wymienia: „obłupień wiórowcowo-rylcowaty

¹¹ S. Krukowski, *Paleolit*, s. 108—109, tabl. 24—34.

na obłupie” i „duży amorficzny nóż-skrobacz na surowiaku kopalnianym bardzo nędznym” (w objaśnieniu rysunku tego okazu podaje: „amorficzne zgrzebło”).

S. Krukowski podaje następującą ogólną charakterystykę zawartości tego składu: „Dobór nieszczególny. Sporo okazów małej wartości, prawie braków, zwłaszcza między zaczątkowymi rdzeniami i formami przejściowymi od nich do obłupni. Prawdziwym śmieciem nakopalnianym jest amorficzny nóż-skrobacz. Ten skład należy uważać za właściwy przemysłowi tarnowskiemu z powodu dużej ilości jednopiętowych obłupni i rdzeni, a także z powodu przeważnego niedbalstwa wyrobów, znanego z rdzeni i półsurowca w krzemienicach domowych tego przemysłu”. Zawartość tego składu, jak również składu stanowiska Świdry Wielkie I, S. Krukowski zalicza do wyróżnionej przez siebie „podfacji górniczej cyklu mazowszańskiego”. Jest to równoznaczne z datowaniem tej „podfacji górniczej”, ponieważ wyróżniony przez tego autora i zidentyfikowany z przemysłem azylskim Europy Zachodniej przemysł tarnowski, z którym wiąże skład Grzybowej Góry, datuje on wczesnym stadium „podokresu młodszego” Ancylus.

S. Krukowski omawia również zawartość składu wyrobów makrolitycznych, odkrytego przeze mnie na stanowisku Świdry Wielkie I. Oto jego charakterystyka i oznaczenie przynależności przemysłowej zawartości tego składu¹²: „Były to surowiaki doborowe dość duże, a prócz nich słabe zaczątkowe rdzenie, jeden rdzeń jednopiętowy, trochę łódkowaty, bardzo ordynarny, duże ciężkie obłupy, duże narzędzia amorficzne, zaczątkowe i użytkowane z takich obłupów. Typologia inwentarza urozmaicona, lecz w całości wcale nie charakteryzująca (może tymczasem) jakiegos określonego przemysłu domowego. Jest sporo wyrobów poślednich, które, będąc w pracowniach nakopalnianych narzędziami dorywczymi pospolitymi i nie cenionymi, stawały się na obszarach importowych nabytkiem wartościowym głównie z powodu swych dużych rozmiarów. Wkopanie składu w próchnicę bielicową — glebę, zamieszkałą przez świderski przemysł, pozwala przypisywać skład temu przemysłowi. Ale nie daje całkowitej pewności, bo istnieją fakty mocnego „pośmiertnego” bielicowania całych próchnic w glebach piaskowych półkopalnych. Prócz tego rdzeń łódkowaty oczywiście nie nadaje się do przemysłu świderskiego. W dzisiejszym stanie wiadomości skład może być przypisywany tylko przemysłom gulińskiemu, tarnowskiemu lub orońskiemu”.

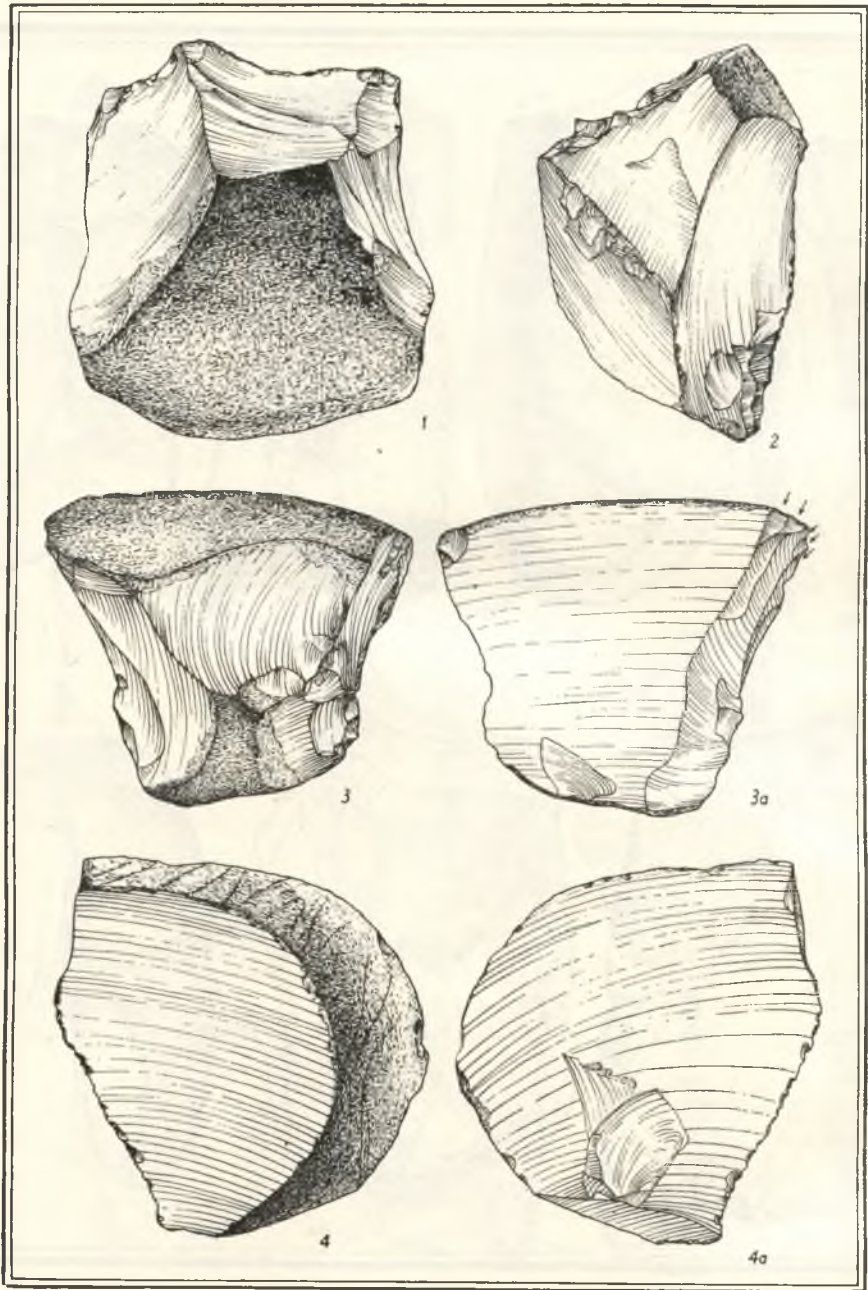
Zacytowana tu charakterystyka inwentarza składu świderskiego różni się od podanej przeze mnie. Przypisać to należy przede wszystkim

¹² S. Krukowski, *Paleolit*, s. 107.

temu, że napisana została na podstawie dawnej, niedostatecznej znajomości inwentarza tego składu, który, w czasie pisania tej charakterystyki, znajdował się w zbiorach odkrywcy składu. Mylne też jest twierdzenie, jakoby skład był wkopany „w próchnicę biellicową — glebę zamieszkałą przez świderski przemysł”. Jak to wykazuje podany przeze mnie profil stratygraficzny (fig. 2), trudno mówić o wkopaniu tego składu i o poziomie, w którym się znajdował, że był to poziom „próchnicy biellicowej”. Przyjmując wkopanie składu w poziom „zamieszkały przez świderski przemysł”, a więc niesynchroniczność tego składu z tym poziomem, jest zrozumiałe warunkowe „przypisywanie” przez S. Krukowskiego inwentarza składu do jednego z wyróżnionych przez siebie przemysłów epipaleolitycznych (wieku ancylusowego) — gulińskiego, tarnowskiego lub orońskiego. O niezwiązaniu inwentarza składu z poziomem, w którym znajdował się, zadecydowała obecność w tym inwentarzu, według oznaczenia S. Krukowskiego — „rdzenia łódkowatego”. Jest to okaz podany przeze mnie na tabl. V, fig. 2—2b, który oznaczyłem jako narzędzie rdzeniowate podwójne z ostrzem skrobacza struga.

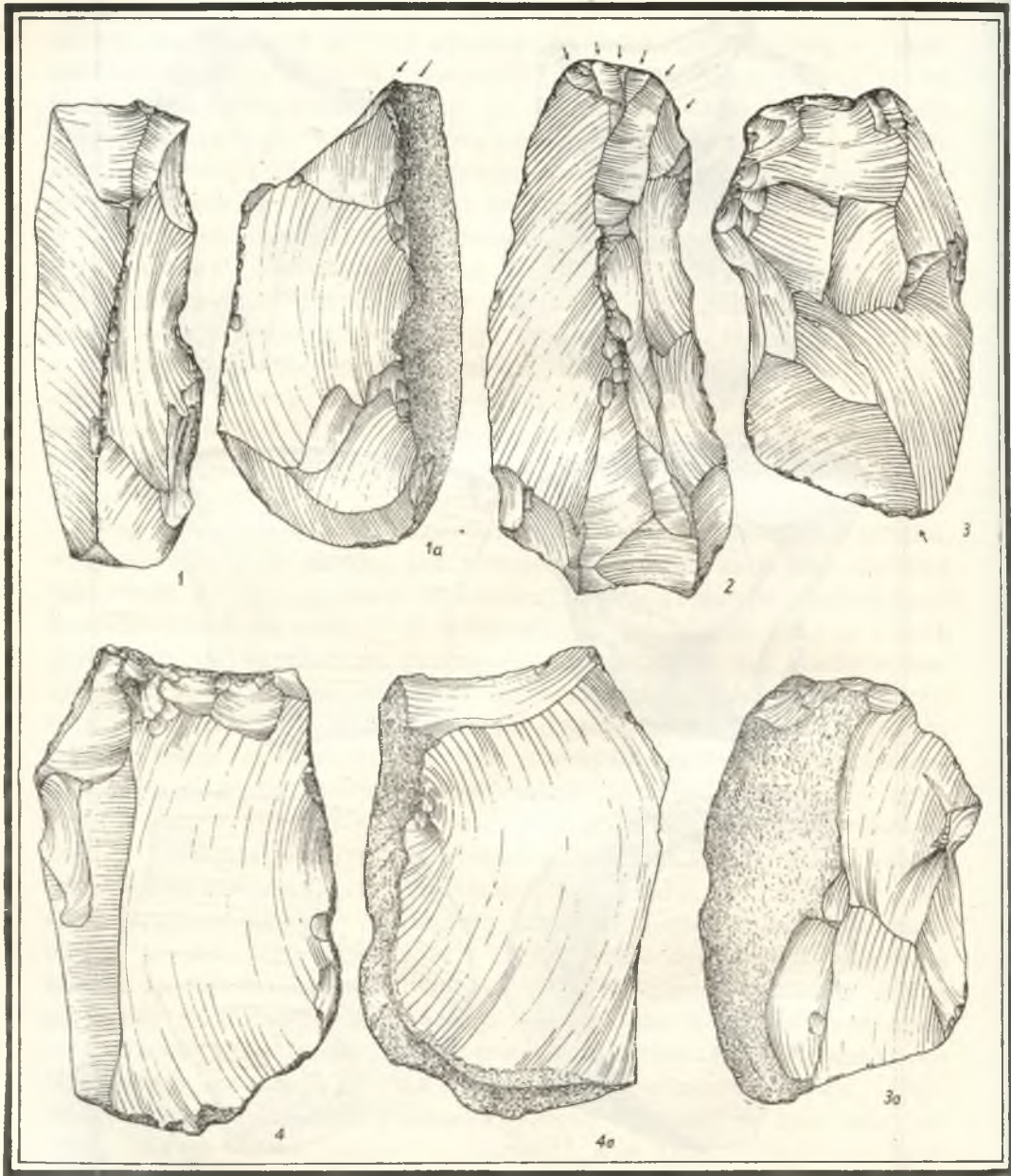
Brak drobnych typowych narzędzi normalnego codziennego użytku, w inwentarzu tego składu, jak również w inwentarzach obu składów odkrytych na stanowiskach Grzybowej Góry, pozbawia prahistoryka ważnego kryterium dokładnego oznaczenia przynależności każdego z tych inwentarzy do określonego przemysłu. Opierając się na fakcie sporadycznego występowania w przemyśle świderskim I wyrobów makrolitycznych o charakterze morfologiczno-typologicznym wyrobów składu oraz na fakcie występowania w tym przemyśle rdzeni z tyłkami przedstawiającymi partie ostrzy zgrzebeł makrolitycznych, następnie — opierając się na kryterium stratygraficznym, inwentarz składu stanowiska Swidry Wielkie I wiąże z przemysłem świderskim I. Oczywiście, jak to już powyżej stwierdziłem — inwentarz tego składu jest importem z terenu Świętokrzyskiego. W związku przeto z zagadnieniem lokalizacji punktu wyjścia tego importu — z zagadnieniem dokładnego oznaczenia terenu, na którym bytowali świderczycy przed swoją wędrówką doliną pra-Wisły na Północ, faktem bardzo ważnym jest zasadnicza wspólność cech morfologiczno-typologicznych inwentarza składu świderskiego i opublikowanego przez S. Krukowskiego inwentarza składu Grzybowej Góry. Bliskość tę podkreśla jeszcze obecność w tym ostatnim rylca, którego ostrze, sądząc z rysunku¹³, jest typu ostrzy rylcowych składu świderskiego, oraz obecność w inwentarzach obu składów tego samego typu zgrzebeł.

¹³ S. Krukowski, *Paleolit*, tabl. 24, ryc. 21a—21d.

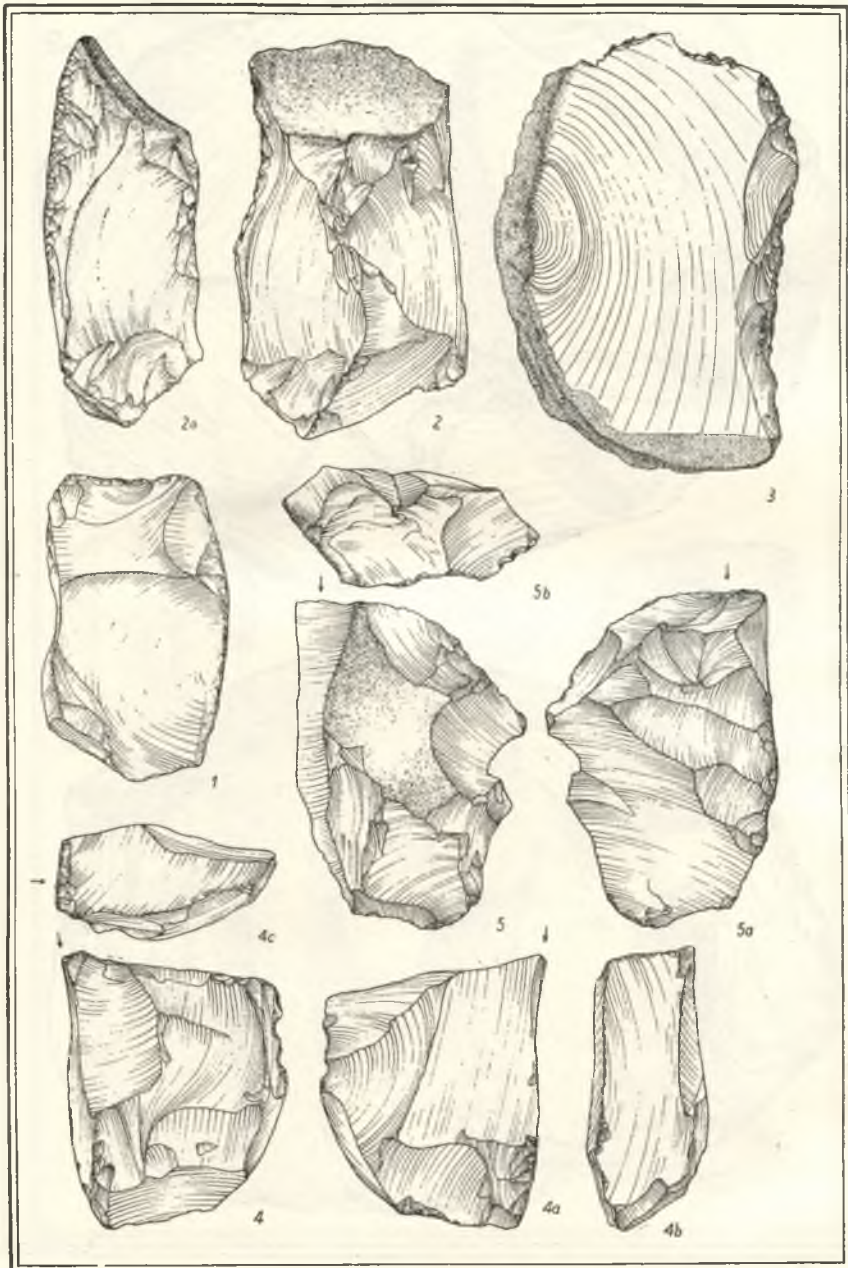

Świdry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład 2/3 w.n.

TABLICA II

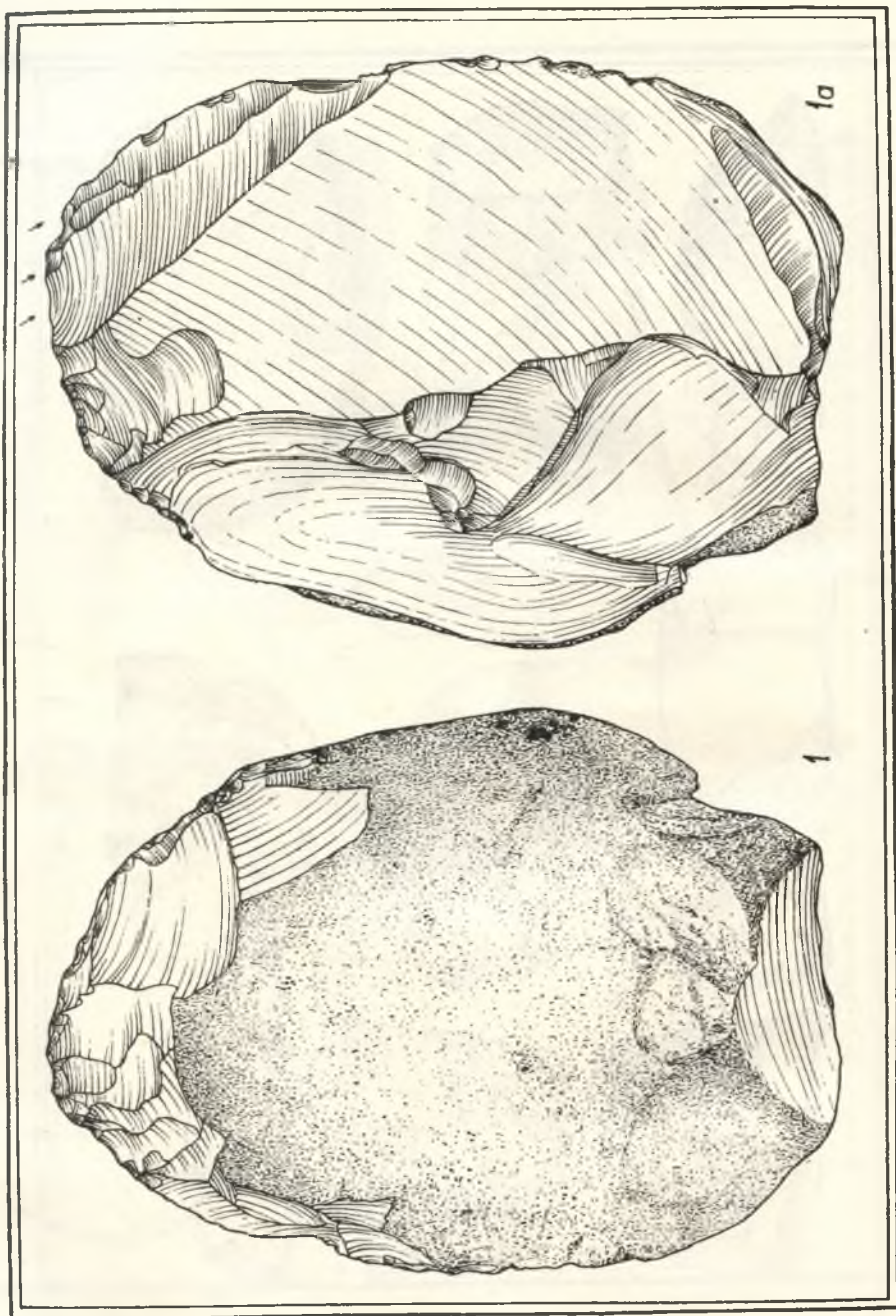

TABLICA III

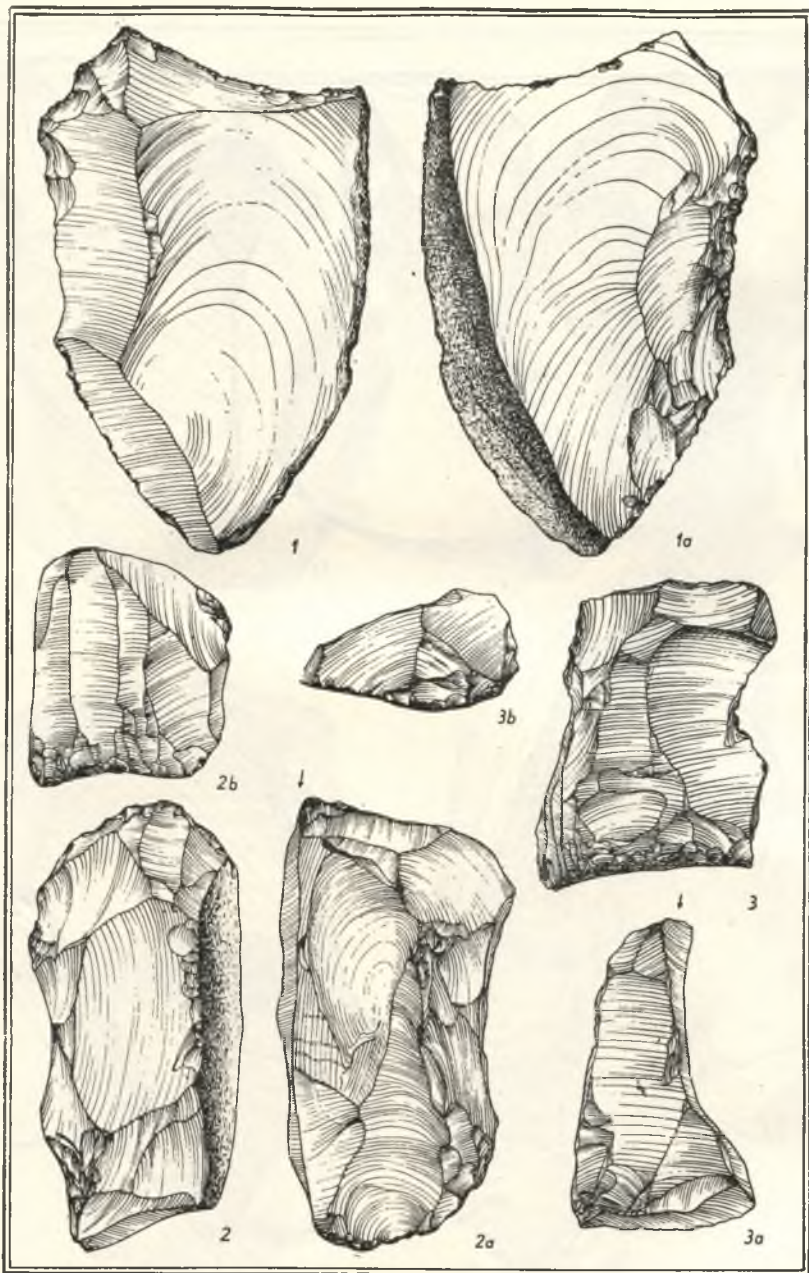

Swidry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład 2/3 wn.

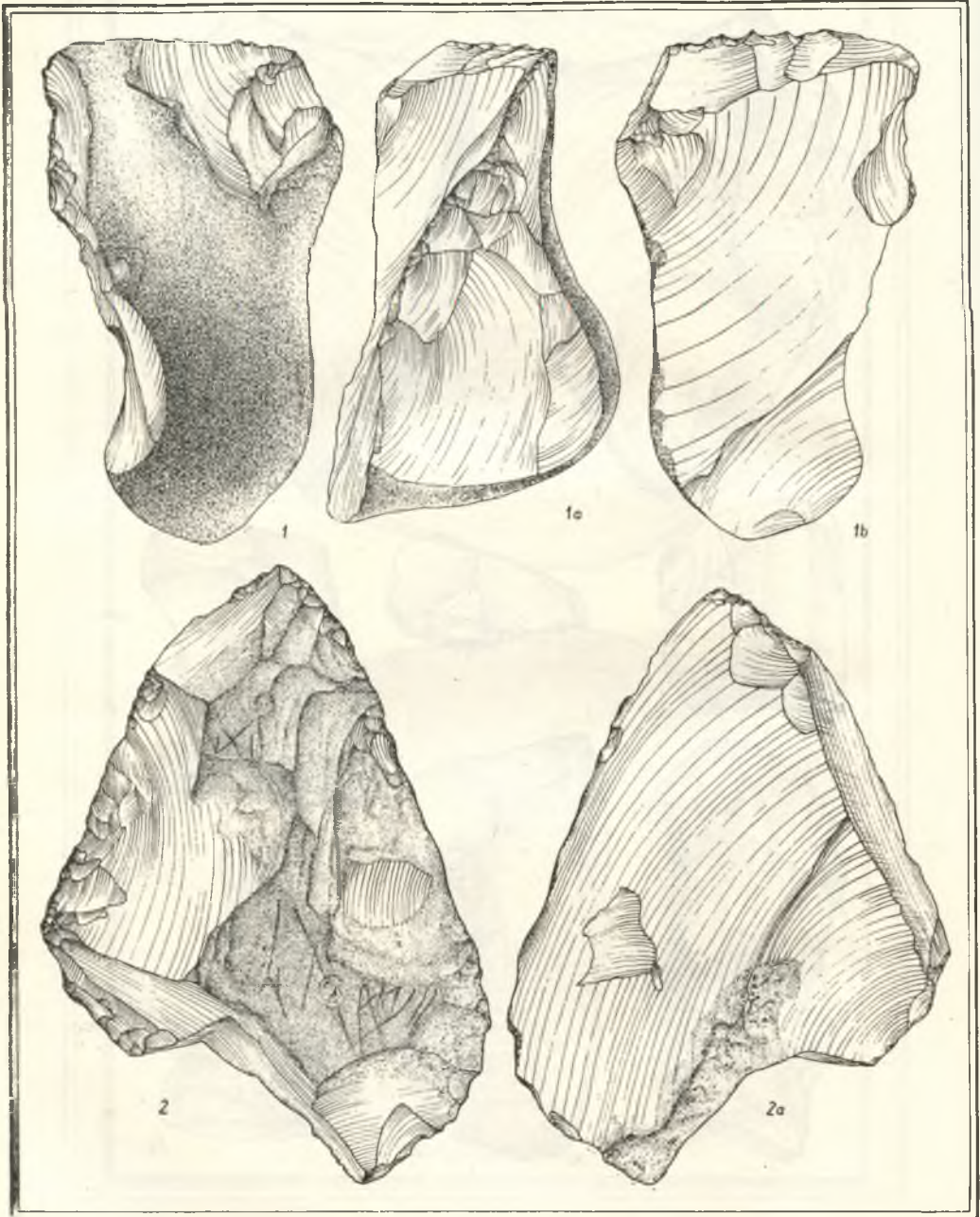
TABLICA IV

Świdry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład 2/3 w n.

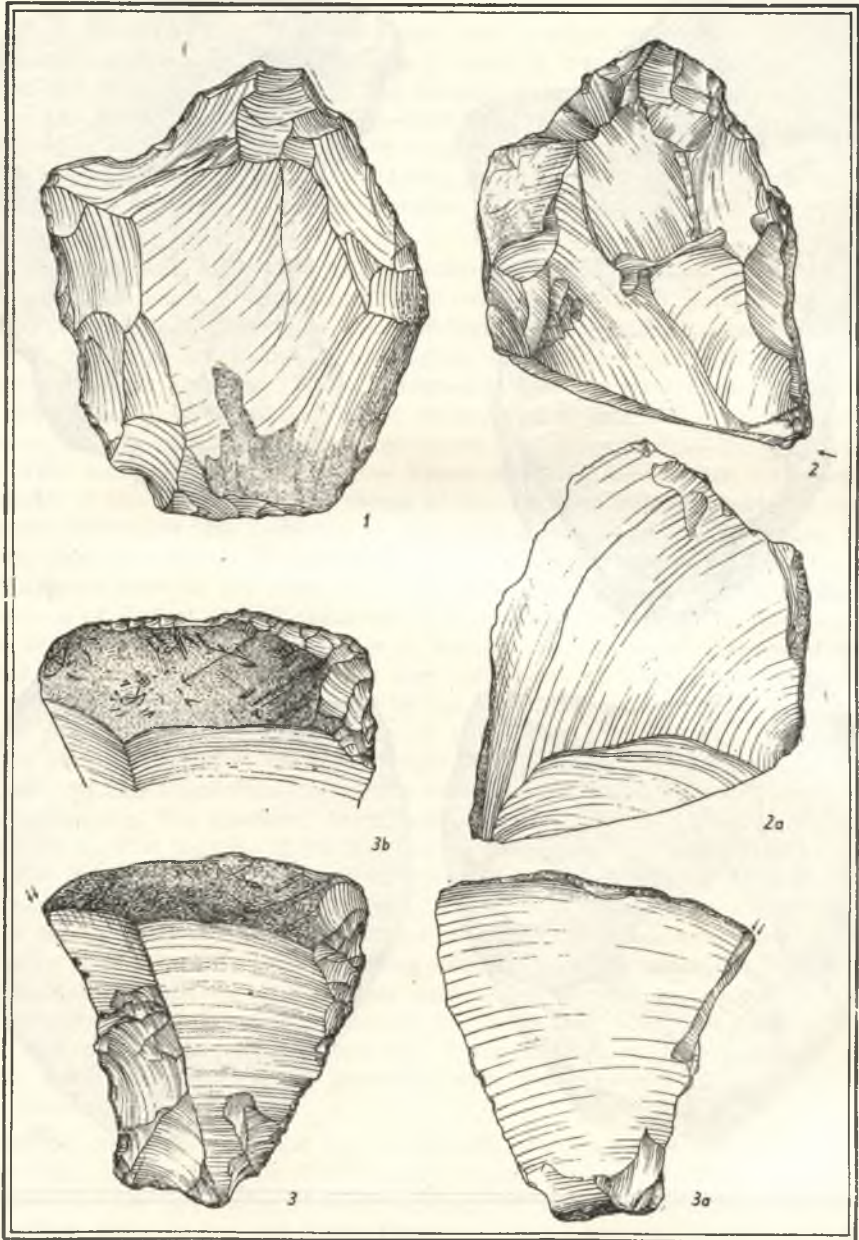

TABLICA VI

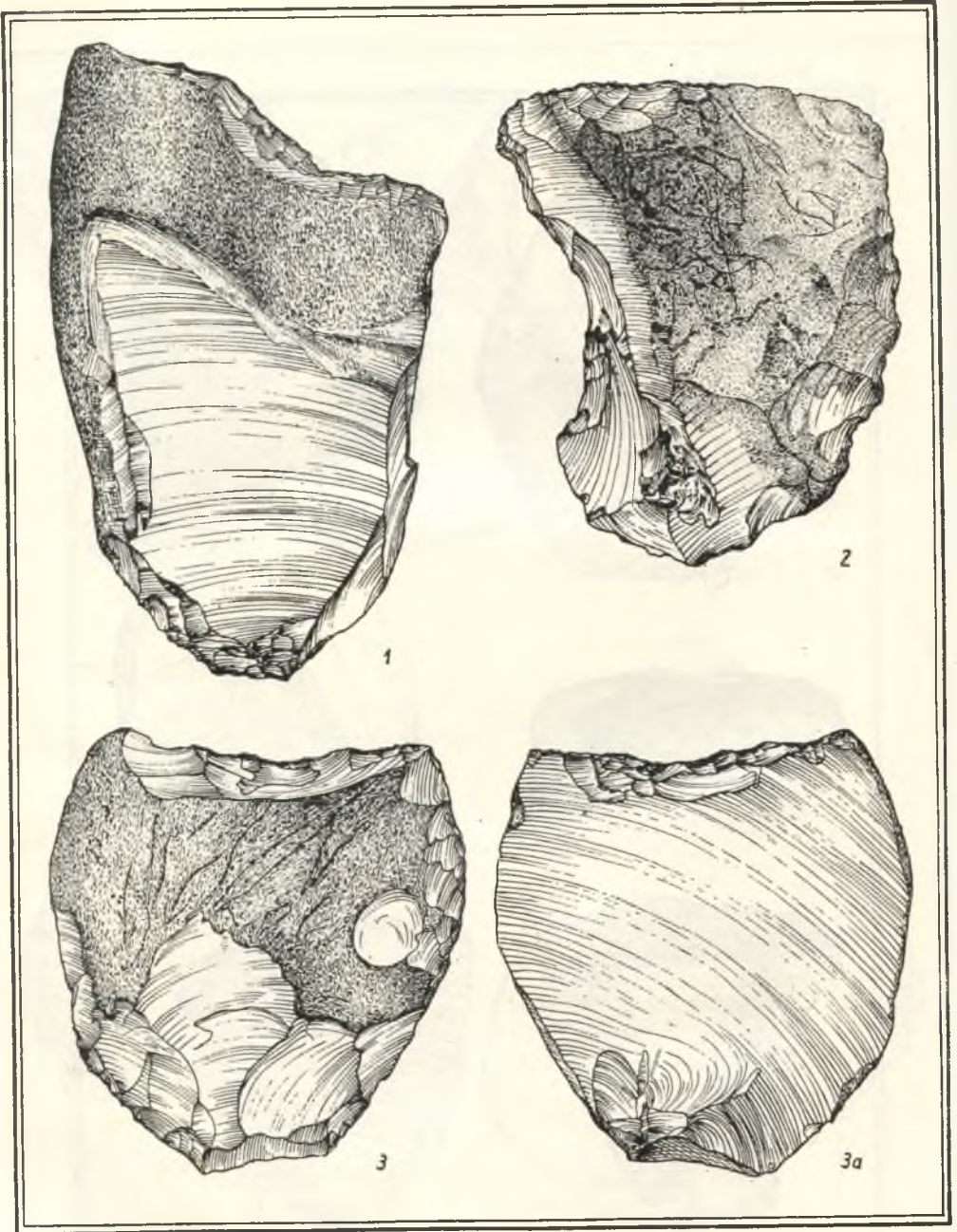
Swidry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Swidry Wielkie I. Skład 2/3 w n.

TABLICA VII

Świdry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład 2/3 w.n.

TABLICA VIII

Świdry Wielkie, pow. Warszawa. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład 2/3 w n. Banner

A HOARD OF MACROLITHIC PRODUCTS OF THE SWIDERIAN INDUSTRY
AT SWIDRY WIELKIE

Summary

Flints published in this article come from a hoard which was discovered by the author on dunes at Swidry Wielkie I, south of Warsaw in 1921 (fig. 1). It was a maternal archaeological site of the Swiderian industry, systematically excavated by the author in the years 1919—1934. The results of these excavations were presented in two works. In one of them (1930) the author is dealing with the problem of the geological dating of the Swiderian industry, the other (1935) is a monography of this industry. The works comprise the characteristics of the site of Swidry Wielkie I and its cultural stratigraphy.

The hoard was discovered in the southern part of the site, in the course of stratigraphical examinations which also covered the upper portion of its sub-stratum consisting of sand of the Old-Vistula accumulating terrace. The contents of the hoard was found in its original arrangement — in the cultural layer of the Swiderian industry I. This arrangement and the stratigraphical conditions are shown on figs. 2 and 3. The hoard consisted of 41 macrolithic flints. Seventeen of them are missing, as the whole collection was devastated by the Hitleristes in 1944. That was the Upper-Jurassic — Upper Astartian silex which was used, one specimen of the Rauracian flint comes of the north-eastern slope of the Świętokrzyskie Mountains (the environs of Ostrowiec-Cmielow on the Kamienna river). So far, two other hoards of macrolithic flints have been discovered, both on dunes at Grzybowa Góra on the Kamienna river (near the town of Skarżysko-Kamienna, north-east of Kielce). One of them was discovered by the author in 1924. The contents of the other was published by S. Krukowski. The hoard discovered by the author was damaged together with rich collections of the Palaeolithic Institute during the bombardment of Warsaw by the Hitleristes in September 1939. It contained almost entirely semi-products of blade cores. The other contained over twenty various objects of the local Upper Astartian silex of chocolate colour. The inventory of this hoard consisted mostly of semi-products of cores and curry-comb-like implements. The inventory bears some morphological and typological features which are parallel to those of the inventory of the hoard from the Swidry Wielkie I site. This resemblance is confirmed by the existence of a thick burin in the inventory of the hoard from Grzybowa Góra. This burin has an edge similar to those of the burins from the hoard of Swidry Wielkie I. S. Krukowski assigns the inventories of both hoards to the "mining sub-facies of the Masovian cycle" of the epipalaeolithic industries of the upper half of the Ancylyus period. He links them with industries distinguished by himself: the contents of the hoard from Grzybowa Góra with the industry of Tarnowa (the Tarnovian industry), the contents of the hoards from Swidry Wielkie I generally with the industries of Tarnowa, Gulin and Orońsko.

Except one flake core and two irregularly notched flakes, the objects of the hoard from Swidry Wielkie I represent various implements. There is no place for them in the generally adopted typology of flint implements of the Upper Palaeolithic sites. It does not imply that macrolithic products do not occur in the inventories of these sites. It is obvious that they do occur but we know them insufficiently, as mostly typical implements, made almost entirely of blade

semi-rawmaterial, are published. So the definition and the classification of the products in question are difficult. The author's classification of these implements is based on a criterion of a type of the operating edge. On this basis de distinguishes two groups of the implements from the hoard in question: group I implements for cutting, hewing, grooving and furrowing, group II implements for scraping and planing. The first group is represented by the implements shown on plates 1, 2, 3—3a and 4—4, fig 1, 2, 3—3a and 4—4a, figs. 1, 2—2a, 3, 4—4a and 5—5a, figs. 1—1a. The second group is represented by the implements shown on plates: figs. 2—2a, figs. 1—1a, 2—2a and 3—3b; figs. 1—1b; figs. 1 and 2—2a; figs 1 and 2.

The implements from the hoard under discussion do not represent a special macrolithic industry unconnected with an industry based on the blade semi-raw-material. They represent a complex of manufactures, among which the implements for a special purpose are dominant, and for this reason they vary in their dimensions, morphology and typology. Due to the absence of small typical implements of normal every-day use in the inventory of this hoard, prehistorians are derived of this important criterion of defining to which industry they should be assigned. On the basis of the fact that macrolithic implements similar in morphology and typology to those from the hoard in question occur sporadically in the Swiderian industry, and on the basis of the stratygraphical criterion, the inventory of the hoard from Swidry Wielkie I is linked by the author with the Swiderian industry I. Products of this industry, similarly to those of the hoard, are made of the same Upper Astartian flint, coming from the territory of the Świętokrzyskie Mountains. A territory in which the Swiderian people stayed before their migration along the Old Vistula to the north to the environs of Warsaw is little known.